

És mindent megölünk, amit szeretünk

1. Xilofon a frizsiderben

Január 26.

*Mert mind megöljük, amit szeretünk,
Tagadni ne is akard:
Van úgy, hogy zord nézés is öl,
S van mérég, bókba takart,
S a gyávák gyöngéd gyilka csók,
De a bátrak fegyvere kard.*

Micsoda furcsa véletlen, hogy a „Reading” helynév (mert hisz a fenti szöveg természetesen *A readingi fegyház balladájának* záró strófája) „olvasat”-ként is értelmezhető, a verscím pedig ilyenformán egyenesen felhívás a mű szabad értelmezésére. A műfordítóink, nevezetesen Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső éltek is e szabadsággal, mert az idézett záró versszakot háromféleképp is lefordították. Tóth Árpád a fenti (végleges) változat mellett írt egy korábbi is, ez a *Nyugatban* jelent meg, 1919-ben:

*Mert vallom: minden férfi öl,
Oh, mert bárhogy szeress,
Vagy bús szemed, vagy halk szavad
Méreggel fűszeres,
S a gyávák gyöngéd gyilka: csók,
De a bátor tört keres!*

Kosztolányi ugyanezt a strófát így magyarította:

*De mind megöljük kedvesünk,
Bárhogy csúrd és csavard,
Egyik villámló szemmel öl,*

*Más lágyan nyújtva kart,
A gyáva fegyvere a csók,
A bátoré a kard!*

Ezúttal vizsgáljuk meg csak a strófa első sorát. Az eredeti (*And all men kill the thing they love*) pontos és szabatos fordítása a következő lett volna: *És az ember mindent megöl, amit szeret*. Vagy, rövidebben: *És mindent megölünk, amit szeretünk*. – Szerintem ez a Miatyánk alaphelyzete: *Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma, és bocsásd meg a mi vétkeinket!* A mindennapi kenyerünket csak úgy tudjuk megszerezni, ha vétkezünk. S ebből az erkölcsi csapdából csak egy kiút van: az isteni kegyelem, a megbocsátás. – Szabó Lőrinc tette szóvá (Tóth Árpád fordítását értékelve, szintén a *Nyugatban*), hogy „Oscar Wilde szándékosan és hangsúlyozottan foglalt költeményébe egyes epigrammaszerűen kiélezett gondolatokat”, s hogy az egyes fejezeteket záró részek inkább ezekre vannak kihegyezve, s nem a konkrét helyzetekre. A konkrét helyzet, amelyet az idézett strófa követ: a kedvesét megölő katonát felakasztják, de a záró szakasz „epigrammaszerűen kiélezett gondolat”: „Mert mind megöljük, amit szeretünk”. A Miatyánk igazságát már Anaximandrosz is tudta: *A létezők csak egymás ellenében, azaz igazságtalanságban létezhetnek*, mondta. Wilde az ókori filozófusnál s a Miatyánkot megfogalmazó Jézus Krisztusnál is takaratlanabban, keményebben fogalmaz, mikor azt mondja: „És az ember mindent megöl, amit szeret”. Az az személyeket is, „dolgozat” is. Az élet: gyilkolás. S gyilkolhatunk zord nézéssel, bókka, csókkal, karddal. – S úgy is, hogy nincs szavunk a halálra, nincs szavunk a haldoklóhoz, messzire elkerüljük a halálos ágyakat.

Január 28. Reggel arra ébredtem, hogy a bal fülemben xilofon szól. Füleltem, forogtam, csak szólt tovább. Kimentem a vécére, ott is hallottam. Nem tudtam tovább aludni. Ha befogtam a fülemet, valamit halkult a zene, s ez arra engedett következtetni, hogy kint, rajtam kívül muzsikálnak. Kerestem a forrást a konyhában (ott volt a legerősebb a hang), a fürdőszobában, kinyitottam az ablakot – sehol semmi. Talán a szférák zenéjét hallottam. A primitív ember, az archaikus társadalmak tagjai, de a felvilágosodásig tulajdonképpen bárki napjában együtt élhetett a metafizikával, a létnek szerves kiterjedése volt a kísértet. Elég volt hozzá egy élelkebb képzelet, egy Hamlet, s mindjárt szellemek szaladgáltak a vár fokán. A modern ember nem hisz a kísértetekben, de szívesebben látta a frizsiderben egy xilofont, zongorát a fürdőkádban vagy egy jól fejlett kísértetet a vécén ülni, mintsem hogy kiderüljön: magas a vérnyomása vagy középfültő-gyulladás van.

Február 28. Igazában csak az elrekesztelt ajtók és a zárt szívek veszélyesek – mondja Garcia Márquez. Mától nem zárom az ajtómat. A szívemmel nem ilyen könnyű a dolog. Mert annak saját akarata is van. (Persze tulajdonképpen az ajtók is „alanyi jogon” záródnak. Az ajtó azért ajtó, hogy záródjon. A nyitott ajtó már nem ajtó, hanem bejárat.)

Március 3. Mikszáth *Dzsentrí fészekjé*t olvasom, benne a következő mondatot: „Antos úr sóhajtozva rázta ki a pipája mocskát egy hófehér liliom kelyhébe”. Nos, itt a „mocska” nemcsak „mocskok”-ot jelent, hanem „bagó”-t is. A „mocska” szlovák szó, gyökere, a „moč” magyarul „nedvesség”, „lucskok”, s ez van szabályosan tovább képezve a *-ka* kicsinyítő képzővel. A mondatbeli ragozása alapján („pipája mocskát” „pipája mocskája” helyett) viszont akár azt is gondolhatnánk, hogy a szerző ezt nem tudta. Nos, ez Mikszáth anyanyelvi szintű szlovák tudása mellett elképzelhetetlen. Akkor viszont mi történhetett? A mondatban egy markáns antitézis is van: a *mocskok* és a *hófehér liliom* ellentéte legalább annyira hatásos alakzat, mint amennyire hatásos volna (lehetne, kifejtett állapotban) a *mocskok–mocska* szójáték. A szerzőnek választania kellett: vagy *szójáték*, vagy *ellentét!*, s ő az ellentét mellett döntött. Remélve, hogy aki érti, az megérti a mondatban rejlő szójátékot is. Mint ahogy az most általam meg is történt. Bár ilyenkor mindig eszembe

jut Arany János is, aki némely saját szláv-magyar etimologizálását elítélve, egy helyen így ír: „Amit Miklosich és Dankovszky s Leschka szerényen / Meghagy, én kótyvetyélem el azt”. „Kisütjük, hogy a magyar nyelv / Nincs, nem is lesz, nem is vót; / Ami új van benne, mind rossz, / Ami régi, az meg tót.”

(Megjegyzem, a *mocska* jelentését a könyv végén található *Szavak és kifejezések magyarázata* sem tartalmazza. Mikszáth Kálmán *Válogatott elbeszélései és kisregényei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954.)

Március 4. Ki tudja, mennyit nyomott egy „pozsonyi mérő”? (Máshol „köből” vagy „kila”.) Én tudom, mégpedig Mikszáth *Tövishes látogatóban* című elbeszéléséből. Ott van megírva: „Egy pozsonyi mérőt az asszonymnak is fel kell tudni emelni, vagy különben lekvarának való”. Nos, egy pozsonyi mérő pontosan 62,5 liter. Azaz körülbelül 50 kiló. S ez bizony, ha megfontoljuk (apropó, talán mondanom sem kellene: a régi magyar nyelvben a „fontol” is annyit jelentett: „mér”), hogy egy ún. parasztszák búza kb. 80 kilót nyomott, nem is kevés. Változnak az idők: Tövishes uram idejében a vaskos, erős nő volt a szépségideál, ma maguk a „szépségideálok” sem nyomnak 50 kilót. – Egy disszertációs munkát olvasok (véleményeznem kell) arról, hogy a *Szent Péter esernyőjének* bizonyos értelemben az *Isteni színjáték* is előképe (a Glogovára kanyargó út nem más, mint a Golgotára vezető „mistico viaggio”!, stb.), ami persze vagy igaz, vagy nem (inkább nem az!), de én, közben, elmerülve a Mikszáth-irodalomban, észre sem veszem, hogy már az *Ami a lelket megmérgezi* című korai elbeszélést olvasom, s úgy találok, hogy ha Dante világgöteménye nem is archetípusa a *Szent Péter esernyőjének*, mikor Mikszáth a fentebb jelzett elbeszélését írta, lelkét szinte biztos, hogy a *Don Quijote* „mérgezte”. S a *Beszterce ostromának* a Pongrácz Istvánja is igen hajaz a „búsképű lovagra”. – S aztán már nincs megállás, tolakszanak az emlékezetembe az egyéb lehetséges párhuzamok: az *Új Zrínyiaszról* már Mikszáth életében megírták, hogy az *Egy jenki Arthur király udvarában* nélkül valószínűleg nem született volna meg, a *kis primás* alapötlete meg a *Koldús és királyfiból* való, és bizony még a híres Lapaj híres dudája sem más (ha úgy vesszük), mint Boccaccio sólyma (azaz az a tárgy, amit amott szeretetre, emitt szerelemre váltanak). S ebben a tükörben vizsgálva már elképzelhető, amit H. I. (a disszertációs dolgozat szerzője) állít, nevezetesen, hogy a *Szent Péter esernyőjének* meg az *Isteni színjáték*hoz volna valami köze. Meg hogy mindez afféle korai intertextualizmusként is értékelhető.

2. Hallom a baglyot, kitudúl hideg indigóból

Március 16. Na, végre megtudom, hogy mi van a *Faustus*omban: a 2005-ös könyvem ebben az évben immár többeket is értelmezésre indított. Kemsei István a *Kortársban*, Bedecs László a *Tiszatájban*, Borbély Szilárd és Bodor Béla pedig az *Élet és Irodalomban* írtak a műről. S mivel már a rádióból is jelezték (Jósvai Lidia hívott föl telefonon), hogy a kötet kapcsán interjú akarnak velem készíteni, nem árt, ha magam is tájékozódok a mű megjelenése óta körülötte megképződött szimulakrumban. Bedecs azt mondja, Szenci Molnár „Hitét nem adja fel” (értsd: cserébe a bécsi katedráért), Kemsei szerint „Szenci Molnár Albert otthagyja Prágát, hogy ne keljen döntenie”. Ha a véleményemet kérdeznék, hogy kinek adok igazat, természetesen Kemsei mellé állnék: a *Faustus* Szenci Molnárjának a számára a felekezetsváltás egy pillanatig sem kérdés, ő a lehetőségéről sem akar tudni az aposztáziának, az ő hite és világgépe egynemű, inkább már „korabarokk” (ennek a gondolatát Bodor Béla veti föl), mint reneszánsz. Őt már a nyelv retorikája, formai elemei érdeklik, s nem a reformáció és reneszánsz agitációs céljai. (Nem vesz részt például a hitvitákban.) Ezért állítja össze magyar–latin és latin–magyar szótárát (amely tulajdonképpen az egykorú magyar nyelv értelmező szótára is) s viszi el azt Prágába, a császárnak. Ezért fordít zsoltárokat, ír játékos verseket, verses enigmákat (ez utóbbi immár kifejezetten a barokk műfaja), ezért forog Prága irodalmi köreiből, köt ismeretséget költők-

kel. Mikor döntést várnak tőle („Az ember akkor a legszabadabb, / mikor választhat, te most vagy szabad”, ezt a passzust Borbély Szilárd idézi és értelmezi a műből), nem is érti az elvárás lényegét: „Igen, szabad vagyok nagyrú, de úgy / vagyok szabad, ahogy a képke-retben / a kép, amely jelentését az őt / befogó ráházattal adja ki”. Szenci Molnár Albert a saját hitében érzi magát szabadnak.

Március 19. Megszállottan keresem a könyveimben Aleppót. Miért híres ez a szíriai város a magyar irodalomban. Nem találok semmi adatot. Pedig úgy érzem, ha nem találok magyarázatot a kérdésemre, megáll a szívem. – Találok mást. – Eckhardt Tibor egy időben állítólag Hitler tanácsadója volt. Mikor Hitler azt kérdezte tőle, mi a véleménye az angolokról, azt felelte: a németek a földön és a levegőben erősek, az angolok a tengeren. Ha összefognak, az egész világgal szembeszállhatnak. – Eckhardt bölcsessége talán Jean Paulra vezethető vissza, aki azt mondta, hogy Isten a németeknek adta a levegőt, a franciáknak a földet, az angoloknak a tengert. – Elment Keresztury Tibor, oda az igazság! (K. T. január 1-től a stuttgarti Magyar Kulturális Központ igazgatója.) Hosszú-hosszú évek óta mindig benne voltam a *Magvető Szép versek* című évi versantológiájában, az idén nem kaptam korrektúrát, tehát nem leszek benne. Vajon ki vette át Kereszturytól az antológia szerkesztését? – Tegnap a rádióban megszólaltatták az idei irodalmi díjasokat. (Kossuth-díjat Görgey Gábor, Karátson Gábor és Spiró György kapott.) A rokonszenves Karátson arról beszélt, hogy a Tao szerint a váratlan hír, akár jó, akár rossz, mindig megijeszt. S hogy őt a Kossuth-díj is megijesztette, el nem tudta képzelni, mit akarnak tőle, azt hitte, tévedés az egész.

Április 9. Délelőtt a rádióban Deme László beszélt, most tudtam meg, hogy származását tekintve ő is „gömöri”, s mint ilyen tudja, hogy a „Segíts a faluban lakni!” gömöri szólás. Demét személyesen is jól ismerem, a hatvanas években a pozsonyi magyar tanszéken volt vendégtanár. Valami miatt kezdettől fogva ismerősnek tűnt, s nem tudtam, miért. Nyugodt, tempós beszédstílusában, kellemes baritonjában, nyelvének megbízható irodalmiságában volt valami meghittség, de eszembe sem jutott, hogy a meghittség mögött palóc „kollektív tudattalant” keressek. Ma viszont (délután 3 és 4 között) Móricz Zsigmond beszél a rádióban, felvételtől persze (még soha nem hallottam a hangját), s feltűnik, hogy az író az „e” betűket pontosan úgy nyújtja, mint a tiszántúli nyelvjárást beszélő Dobos Laci. Azaz eszerint bizonyos értelemben Móricz is tájnyelvet beszélt. Minden más nyelvjárásnak (a palócnak leginkább) van bizonyos enyhén megmosolyogtató hatása, s ezért a beszélők igyekeznek elhagyni őket, s közben rendkívüli mértékben ügyelnek nyelvük irodalmi „tisztaságára”. Azt is mondhatnám: a standard magyar irodalmi nyelvet csak a nyelvjárásokból jött értelmiségi beszéli. Két kivételt a tiszántúli és a pesti dialektus beszélői képeznek (mert hisz már ez utóbbi is felismerhetően nyelvjárásként kezd viselkedni): ők a nyelvjárási idiómáikat megengedhetik és meg is engedik maguknak, ez senkit sem zavar. Na már most: Deme is a „megmosolyogtató” nyelvjárásokból jött, ő is tanulta az irodalmi nyelvet, ezért nyelvében nincsenek zavaró idiomatizmusok, de az az „árnyéknyelvi személyiség” (Jung), amelyet ilyenformán takarni akar magában, mégis ott kísért a beszédmódjában. S ezt érezhettem, érzem én „meghittségnek”. Mindenesetre mikor pozsonyi lakos volt, gyakran bejárt az Irodalmi Szemlébe (akkor én is ott dolgoztam), kéziratokat hozott, a szlovák és cseh nyelvet, irodalmat illetően kérdezett ezt-azt. S néha rám hunyorított, s megnyomva a szót, mondta: Segítsetek a faluban lakni! – Most már tudom, mi volt a hunyorítása jelentése.

Április 11. Tegnap este (11 óra lehetett) a számítógép előtt ültem (a számítógép alsó kövén ültem, mondhatnám viccre véve a figurát, pedig cseppet sem vicces a mondanód), mikor a jobb szemem sarkában valami vibráló fényködre lettem figyelmes, s ezzel egy időben a sorkezdő betűk rendre eltűntek. Ijedten a legközelebbi könyv után nyúltam

(amely történetesen Sylvia Plath verskötete volt), hogy más szövegen is ellenőrizhessem a jelenést, s valahogy így láttam a betűket: *ylvia lath*. De még így, a félig vak szemembe is a villám fehér fényével vágott bele az intellektus magas feszültségű lírája: „Egymásnak háttal. Hallom a baglyot, / kitutúl hideg indigóból. / Magánhangzók dűlják a szívem. // Fehér ágyban megfordul, sóhajt / a gyerek. Nyitott száj, kérne. / Kis arca fájó, piros fafa-ragvány.” Nna! Ki így ünnepli a Költészet Napját, ki úgy! Én Sylvia Plath-szal ünnepelem. És a vakság miltoni rettenetével. A pozsonyi Magyar Intézet meg Tóth Krisztiánával és Jónás Tamással ünnepel, ma délután. El kellene menni, s elmondani T. K.-nak, hogy a magyar elégia megújítójának tartom. Anyegin és Krúdy egy személyben.

Április 22. Komárom, Európa Szálló. Tegnap Garamkövesden voltunk (néhányan, szlovákiai magyar írók; Gyurcsó Istvánra, a község költő-szülöttjére emlékeztünk; Garamkövesd a Duna bal partján, már szlovák oldalon van). Késő este, hazafelé autózva, rosszul lettem az autóban, Komáromban, az Európa Szálló előtt ki kellett szállnom, a többiek tovább autóztak. Én itt éjszakáztam. Garamkövesdnek a mi, tegnapi irodalmi emlékestünknel nevesebb irodalmi előzménye is volt: Kr. u. 170 és 180 között itt valahol, a Garam partján írta Marcus Aurelius az *Elmélkedéseit*, „Írtam... a Garam mentén” – bizonyítja a szövege záró mondata. – Holnap lesz a magyarországi parlamenti választások második fordulója. Tőlem is megkérdezték Kövesden: ha Magyarországon élnek, kit választanék: Orbánt, Gyurcsányt, netán Dávid Ibolyát? Ilyesmit választottam: Senkit sem választanék. Az ember nem akkor szabad, mikor választ, hanem akkor, mikor választhatna, de nem választ; megmarad a nem-döntés rejtélyes lebegésében. (Erre a metafizikus „lebegésre” az állat nem képes, ez mélyen emberi-isteni tulajdonság.) Erről a nem-választásról (is) szól egyébként a *Faustus Prágában* című drámakísérletem: főhősét, Szenci Molnárt is „választásra” akarják kényszeríteni, de ő megmarad a „lebegés” állapotában. Egy másik lényeges „kövesdi kérdés” a „szlovákiai magyar irodalom” létét vagy nem létét firtatta. Napközben Budapesten, az éppen folyó Nemzetközi Könyvfesztiválon voltam, Szigeti Laci vitt ki Kövesdre, kocsival. Elmondtam a kérdezőnek, hogy én Budapesten is, Garamkövesden is pontosan ugyanaz a T. Á., ugyanaz az író voltam, vagyok: az irodalom semmilyen vonatkozásban nem határfüggő. Ha valamitől függ, az egyedül a nyelv. – Most reggel 6.12 van, az éjszaka alig aludtam valamit, a gyomrom nagyon meggyötört, nyalogatom a sebeimet és emlékezem. Fiatalkoromban, mint újságíró, az évente ismétlődő komáromi Jókai Napok kulturális rendezvénysorozat tudósítójaként, rendszerint ebben a szállóban aludtam, a szálló szobáihoz csodálatos lányok és csodálatos éjszakák emlékei kötnek. – A bp.-i könyvfesztivál számomra nem sokat ért: a „nem-választó” *Faustus*omat kellett volna árulnom és dedikálnom, de egyetlen példányt sem tudtam eladni. 9.12, az *Érsekújvár felé tartó vonaton*. Időutazás: pontosan úgy utazom, mint valamikor, nagyon régen, komáromi diákként, ha haza, a messzi Gömörországba indultam. Már akkor sem ment a fejembe, hogy az újvári átszállás után a vonatunk miért indul vissza, Komáromba: nem sikerült a síneket tetten érnem, hogy hol fordulnak északra. Csak mentünk, mentünk, vissza, Komárom felé, s hirtelen Léván voltunk. Meresztgetem a szemem: hátha most sikerül a tettenérés! – Reggel bejártam Komáromot, a régmúltamat. Végigballagtam a Király püspök utcán (a név megtévesztő: egy Király József nevű püspökre akar utalni), az utca az én időmben „ulica Generála Svobodu” volt. (Úristen, 1951 és 1954 között hányszor leírtam ezt az örületet, hányszor ráírtam a szüleimnek címzett levelekre, kérvényekre, s egyéb okiratokra! S ki tudja ma már, ki volt az a „Svoboda generális”? Én persze tudom: ő volt a „dukla-i hős”, aki 1945-ben, a Szovjetunióban szervezett, ötvenezer csehszlovák önkéntesből álló hadsereg élén részt vett Csehszlovákia „felszabadításában”. Később köztársasági elnök lett belőle, s a történészek afféle jószágos és bölcs második „Masaryk papává” akarták átfesteni, nem sok sikerrel.) Elmentem az egykori internátusunkig (ma Marianum, Egyházi Gimnázium), végtelen hosszúnak tűnt az út, egykor (úgy emlékszik a lábam) az iskolánk (a bencés gimnázium) és az internátusunk épülete csaknem egymás mellett volt. S egyáltalán: ma, akadályként, minden leküzdhetetlenebb, mint régen volt. A vasútállomás is egy jó fél

óránnyira távolodott a várostól, az egykori internátusi szobánk ablaka elérhetetlenül magasan van a földtől, el nem tudom képzelni, hogyan másztunk mi oda föl, mikor éjszaka, a kimenőkről elkésvé tértünk haza! Bejártam a Nádor és Csapó utcákat, betértem az iskolánk udvarába, ahol minden változatlan, de az iskolával szemben a Jókai-házat alig találtam meg, annyira eltakarják a cég- és reklámtáblák: Baby Shop és „Jókai Mór vendéglő” van benne. (A házat így hívtuk: Jókai-ház, bár tudtuk, hogy Jókai szülőháza kicsit odább állt, s ma már tulajdonképp csak a helye látható.)

3. Veszprém, Athén, Rimaszombat, Auschwitz, kentaurok

Április 26. Ma csak hívószavakra telik tőlem. – Végre sikerült tető alá hoznunk a *Faustus*omról szóló beszélgetést a rádió számára. Még a Könyvfesztiválon megegyeztünk Jósvai Lídiával, hogy megcsináljuk, de hát ember tervez, Isten végez. Isten meg B. M., a rádió vasladyje: rajta múlik, hogy mikor kerül az interjúnk adásba. – A Könyvfesztivál sokadalmában hallottam Németh Gábortól: Torontóban létezik egy eredeti skót kastély. Egy bogaras skót egyenesen Skóciából szállította oda, kövenként, téglánként, s ott újraépítette. Egyenlő volt az eredetivel, mégis más lett. A háttér megváltoztatta. – Semp-run mondta, Budapesten (az idén ő volt a Fesztivál díszvendége): A regénnyel úgy lehet időben utazni, ahogy a repülővel a térben. S mind a két utazási eszközt Európában találták föl. Ezt nem szabad elfelejtenünk még akkor sem, ha mindkettőt Amerika fejlesztette tökélyre. – Egy *Népszabadság*-hírhez: Azt mondják, Afganisztánban háromezer éves a háború. Az utóbbi időben mintha Irak és Pakisztán is csatlakozni akarna e vége-hossza nincs öldökléshez. Az egész régió: dzsala-bala! A megbocsáthatatlan európai huszadik század Közép-Ázsiában látszik folytatódni. – Egy itthoni hírhez: A szlovákiai magyar irodalomban már minden költő Madách-díjas. Az idén állítólag én is eszébe jutottam a zsűrinek, de most sem fődíjat, csak valami nívódíjat akarnak adni. Márpedig a fődíj mellett a nívódíj nem értékelés, hanem leértékelés. Tegnap viszont felhívott Praznovszky Miska, Veszprémből, hogy legyek az idei Gizella-napok ünnepi szónoka. Ötvenezer forint honoráriumot ígér, ami kábé tízezer korona, tehát kb. annyi, mint a Madách-díj. A nívódíját meg tegye a Madách-zsűri a kalapjához! Szlovákiai magyar irodalmi díjat *nem kapni* szinte már nagyobb dicsőség, mint kapni.

Április 29. Tanárnak is balek vagyok, a javából! Szakdolgozatokat „vezetek”, irányítok, de ha valamelyik rossz, ahelyett, hogy visszadobnám, kijavítgatom, elfogadhatóvá teszem. A mostaniak közül az egyik Kertész Imre *Sorstalanság*áról szól. Gyenge! A szerző hatalmas anyagot összehordott a tárgyáról, de nem tud vele mit kezdeni, nincs hozzá saját eszméje. Én meg pirulok. Azon, hogy mennyi mindent rosszul tudtam az ún. lágerirodalomról. Szitkozódok P. M. szövegének iskolássága, tanácstalansága miatt, de élvezem az idézeteit, az adatait, hivatkozásait. Meghökkenek, hogy Tadeusz Borowski nem volt zsidó (szégyellem, de eddig ezt nem tudtam). Magyarul valamikor a hetvenes években jelent meg egy vers- és novellaválogatása, nagyon egyetértettem kegyetlen láger-egzisztencializmusával (azaz azzal, hogy a lágert nem kizárólagosan zsidó-ügyként, hanem valamiféle antropológiai tragédiaként kezelte), s elkönyveltem a holokauszt legjobb írójának, de zsidó írónak. S erre kiderül, hogy nem volt zsidó, hogy csaknem véletlenül került Auschwitzba, hogy a Szovjetunióban született, szülei a különböző szovjet lágerokban évekig raboskodtak, következésképpen ő a táborokat a világtörténelmi folyamat részeként érzékelté, s ez teszi látását annyira sajátossá. S nem győzök csodálkozni, hogy nem ő írta a következő ismerős, keserű sorokat: „...nem mi, túlélők vagyunk az igazi tanúk... mi kisebbség vagyunk: olyan emberek, akik vétkük, ügyességük vagy szerencsésük folytán elkerülték a legrosszabbat. Aki nem került el, aki látta a Gorgót, az nem tért

vissza, ... márpedig ők a teljes értékű tanúk.” Ez bizony Primo Levi szövege, bár határozottan tudom, hogy Borowski is fogalmazott meg hasonló láger-axiómát, valahogy így: a tábor igazságát azok ismerték, akik ottpusztultak, a történetét meg a túlélők írják meg. Kertész Imre Borowski-tanítvány.

Május 6. Úton, Veszprémben, saját kocsival. Mögöttem Écs, előttem (kb. 50 kilométerre) Veszprém, balra, fent, egy halmon: Pannonhalma. 800 évvel ezelőtt valószínűleg itt fogalmazták a Halotti Beszéd szövegét, aztán jóval később Mécs László fogalmazgatta itt a nagyon változatos színvonalú, kései verseit. Most, ha csendesedik a forgalom, kakukkszó hallatszik a pannonthalmi erdőből. Megálltam nyújtózni egyet, de már indulnom kell. Épp csak odaérek kettőre, Kádártára. Ott kell találkoznom egy hölgyvel, aki majd a tethelyre kalauzol. (Kádárta állítólag egy falu Veszprém határában. Ilyen névvel akár Afganisztánban is lehetne.)

Május 7. Veszprém, Gizella Szálló, a Várhegy alatt. 6.40. Ülök egy kényelmes, fonott karosszékekben, az asztalom eredetileg valószínűleg fésülködő asztalkának készült, mert hatalmas tükör van fölötte, s írás közben akarva, nem akarva magamat is szemlélgethetem. Nem vagyok valami épületes látvány, nem sokat aludtam az éjszaka. Tegnap este engem a veszprémiek valószínűleg összetévesztettek valakivel, mint a *Revizor*-ban a szélhámós Hlesztakovot. Dédelgettek, az asztalfőn, a polgármester mellett volt kijelölve a helyem (akit ráadásul Dióssynak hívnak, pontosan úgy, mint Ady Lédájának a férjét!), s egész nap megkülönböztetett tisztelet övezett. A beszédem sokaknak tetszett, képviselő urak járultak elé, gratulálni. Igaz, hogy én is jól megdicsérgettem a veszprémieket és Veszprémet. Nem sok város van Magyarhonban, mondtam a beszédemben, amelynek földje annyi mélységes múltat rejt magában, mint Veszprémé. Köveiben, falaiban, a várban, a tűztoronyban, a püspöki palota falaiban, a Gizella-kápolna falfestményeiben, a Gizella hímezte koronázó palástban a haza, a nemzet történetének az eleje, a kereszténység kezdetei és a későbbi korok szinte tapinthatók. A koronázó palástba a világ- és nemzet-történelem bele van hímezve, olvasni lehet, mint egy irodalmi művet. Itt aztán megálltam, mert már nem tudtam tovább fokozni a Veszprém-panegirikuszomat. De hát így is nagyon sokat mondtam, mert ha én valamiről azt állítom, hogy kész irodalmi alkotás, akkor az nálam a maximum. Mentsen, hogy Veszprémről valóban az a véleményem, hogy maga is irodalmi mű: a megíratlan középkori eposzunk. – A várból délután, még világosan, megszemléltem a környéket is, Vergiliusom (egy csinos hölgy) sorra mutogatta a négy dombot, a Jeruzsálemet, a Temetődombot, a Csatárt, a Cserhátot, amelyekre az ősök a várost, a „magyar Athént” építették. A négy dombról egyébként beszédemben is szoltam, de akkor még csak olvasmányaimból ismertem őket, s aztán nem győztem csodálkozni, hogy a valóságban is léteznek. Az ablakon át, innen, a szállóból látom a város egyéb hírességeit is. Szemlélgetem a veszprémi viaduktot, déltájt indulok haza, úgy tervezem, ezen a nagyhírű völgyhídon át hagyom el a várost. (Praznovszky Miska barátom nevezi rendre völgyhídnak a viaduktot.) A völgyhíd lesz az én Arcus Triumphalisom. Csak én nem az *arcus* alatt, hanem rajta vonulok el diadalmasan.

Május 24. Tegnap néhány (pontosan öt) hetven fölötti „szlovákiai magyar író” (az idézőjel azt akarja jelezni, hogy ezek valóban „szlovákiai magyarok”, a bezártság minden velejárójával) születésnapját ünnepeltük a Madáchban. Ez volt az utolsó, hogy ilyesmit szerveztem. Én jóhiszeműen irodalmat akarok itt csinálni, ezek a kiérdemesült harcosai a tollnak meg arra használják föl az irodalmi rendezvényeimet, hogy politikai ambícióikat élük ki rajtuk. Most is pontosan olyan két fél emberek, félig politikusok, félig írók, mint amilyenek a szocializmusban voltak. A szocializmus itt felejtett kentaurjai. – S ugyanakkor megrendítő és félelmetes volt, ahogy D. L. magából kikelve üvöltött: Nem siránkozni kell, hanem cselekedni; a tizenkettedik órában vagyunk, Trianon most érik be, most

vesz el igazában a magyarság, mikor a templomaink összedőlnek, s a végvári (kisebbségi) magyarság is eltűnőben van; autonómiát, autonómiát, autonómiát! – Megrázott, csak a csatatér volt téves. Mintha Kossuth nem az országgyűlésben, hanem, mondjuk, a budai várbörtönben, rabtársai előtt zúgta volna el, hogy „e percnak irtózatossága nagyszerűsége szorítva hat keblemre”. S az is megrázó volt, mennyire nem érzik ezek a jobb sorsra érdemes „kentaurok” ténykedésük anakronizmusát, nevezetesen azt, hogy az a „nép”, amelyre lép-ten-nyomon hivatkoznak, rég nem létezik. S ma a kor parancsa már nem az, hogy „mindenki a közért!”, hanem az, hogy mindenki a helyén, a munkahelyén és professziójában teljesítsen maximálisan. Utána Németh Zolival, a fiatalabb évjáratunk jelesével beszélgettem (aki már írt néhány kitűnő dolgozatot a „szlovákiai magyar irodalom” esztétikai abszurdumáról), s elmondtam neki, hogy most legalább megsejthetett valamit abból az ambivalens negyven évből, amit mi, valamivel fiatalabbak és esztétikára hangoltabbak ezek között az író-politikus kentaurok között eltöltöttünk. S hogy az a kor a mainál annyival veszélyesebb volt, hogy elvben a hatalom is azt mondta, amit D. L.-ék: az irodalomnak közvetlen kell szolgálnia a köz, a társadalom érdekét! Csak a köz és társadalom érdekén egyik fél is s a másik fél is mást értett. De a lényeg az volt, hogy amit a „kentaurok” nekünk a szemünkre hánytak (hogy nem vagyunk eléggé elkötelezettjei a köznek, a népnek), azt a hatalom feljelentésként értelmezte, s ránk húzta érte a vizes lepedőt.

Június 1. Minden napra esik valami esemény. XXX (Az „esemény” „esik”. Miért vajon? Ezt majd később gondolom át.) Itt (Pozsonyban) járt a veszprémi pedagógusok egy csoportja, s megkértek, legyek az idegenvezetőjük. Meglátogattuk többek között a Szent Márton dómot is, elmondtam a kollégáknak azt a keveset, amit a székesegyházról tudok, nevezetesen, hogy itt, a káptalani levéltárban találták meg annak idején a Halotti Beszéd szövegét tartalmazó misekönyvet, hogy a névadó Szent Márton szobrához maga Esterházy Imre, a hercegprímás állt modellt, s hogy itt van eltemetve Pázmány Péter, az egyetemalapító és a magyar széppróza első géniusza. Csak akkor jöttem zavarba, mikor a veszprémi kollégák megkérdezték, hogy hol van az az *itt*, hogy meg lehet-e tekinteni Pázmány kriptáját, s netán a koporsóját is. Pázmány Péter sírhelye a Szent Márton dómban ugyanis csaknem olyan talány, mint Petőfi Segesvár környékén: tudunk róla, de nem tudjuk, hol van. Egyszer, valamikor a 19. század közepén, állítólag már megtalálták a sírkamrát, aztán megint feledésbe merült a hely. Csak a dóm egyik mellékszárnyának a kriptáját tudtam a veszprémi barátainknak megmutatni, mondván, hogy nem zárható ki, Pázmány teste is ott porlad, csak nincs azonosítva. Lementünk a történelem alagsorába, ahol több koporsó is látható egymás mellett, némelyik névvel ellátva, némelyik névtelenül. A 18. század második, s a 19. század első felében élő Jozef Ignác Bajza kanonoknak, az első szlovák regény szerzőjének a koporsója kitűnő állapotban és névvel megjelölve uralja a terepet, de Pázmány Péter mért is lenne fontos a szlovák régészeknek. (Pedig lehetne: azzal, hogy a magyar főpap az *Imádságos könyvét* és *Kalauzát* nem a korábban használatos szlovakizált cseh nyelvre, hanem ún. *obecná slovenčinára*, azaz a szlovák köznép nyelvére fordította, jelentősen hozzájárult a szlovák köznyelv kialakulásához.) – Mikor a kriptából jöttünk felfelé, az alacsony „szemöldökfába” (kőből van, azért az idézőjel!) úgy bevertem a fejemet, hogy csaknem én is beestem a koporsók közé.

Június 2. Az „esemény” mindig „esik”? Miért „esik”, s – mondjuk – miért nem „fúj”? Azt megértem, hogy az eső esik (mint ahogy most is: harmadik napja szakad, éjjel-nappal), de hogyan esik az esemény? Na jó, a magyar „esemény” valószínűleg a latin *akció* tükörfordítása (az pedig a „ráhull, leesik” jelentésű „accido” fejleménye), de akkor megint kezdhethetjük a találgatást: a rómaiak idejében hogyan függött össze az „esemény” az eséssel? Számukra talán csak az volt az „esemény”, ha rájuk esett valami? Egy téglá, a mennyezet? Az esemény mindig „bal-eset” volt, vagy a csatákban való „elesés”, „elhullás”? S ha igen, miért?

4. Költők és skaldok

Június 3. A mai ún. ezoterikus irodalomban a 19. és 20. század, Nietzsche és Heidegger sikeres metafizikaellenessége üt vissza. A *Da Vinci-kód* (tegnap láttam a filmet) például azt sugallja, hogy az ember nem tud titok, azaz vallás nélkül élni. A 20. század racionalista sivataga és (racionalizmus-gyökerű) tragédiái után a 21. századi ember emésztő spirituális éhséget, szomjúságot érez, s kezd beteljesedni a malraux-i jóslat: *A huszonegyedik század vagy hívő lesz, vagy semmilyen sem lesz.* – Más: valóban Shakespeare írta a *János királyt*? Hubert egyetlen bérgyilkosa a shakespeare-i univerzumnak, aki megkönnyörül áldozatán: nem vakítja meg Arthur herceget. S gyáva Macbethként János király is megbánja gyilkos parancsát. Mintha a szerző azt akarná sugallni, hogy minden lehetséges, s minden lehetségesnek az ellenkezője is megtörténhet. Lehet a gyilkos elszánt és bátor (III. Richárd vagy Macbeth), de lehet ingadozó és gyáva is (János király). Eleonora és Constantia, az anyakirálynék viszont hamisítatlan Shakespeare-nyelven átkozódnak: „Ó! bár a dörgő egek / Szájába tudnám tenni nyelvemet” – mondja Constantia. (Bár: nyelves puszi az ég! – itt is zökken valami.)

Június 4. Kallós Zoltán 80 éves, tele van vele a rádió. Két éve, a budapesti Közép-Európai Intézetben, egy irodalmi rendezvény után odamentem hozzá, hogy köszöntsem, de csak ült, súlyosan, szótlánul, mint egy szfinx. Akkor nézett rám, mikor Ág Tiborról, a felvidéki népdalgyűjtőről kezdtem beszélni. Akkor is csak annyit mondott, hogy: üdvözlöm. Mármint Ág Tibort. Engem nemigen vett észre. – Ha jól emlékszem, Bocskai írt *anno* olyasmit, hogy míg Magyarországon idegenek uralkodnak, addig nem árt a különálló Erdélyt a magyar függetlenség lehetőségeként fenntartani. Magyarország mostani Erdély-mániájában mintha ez az egykori garancia-elmélet támadna föl: az erdélyi magyar az igazi magyar, az erdélyi magyar népdal a hamisítatlan tiszta forrás, az igazi magyarság létének biztosítéka. Alig hallani már a Dunántúl, az Alföld, a Felföld dalait, mindent elnyom az Erdély-kultusz. – Közben megnéztem Bocskai „politikai végrendeletét”, az tartalmazza ugyanis a fent idézett eszmét. A vonatkozó szöveg így szól: „Valameddig pedig a Magyar Korona ott fenn, nálunknál erősebb nemzetségnél, a németeknél léssen, és a Magyar Királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben fenntartani, mert nékők is (mármint a Magyar Királyságnak, T. Á.) oltalmokra, javokra léssen.” – Hát... – erdélyi fejedelmek már rég nincsenek, de jelölt van bőven...

Június 8. Kukorelly Endre írja: „...a futball háborús helyzet. Csak nem kell (véglegesen) meghalni, fogollyá sem kell válni. Meghalsz és a helyzet foglya leszel, majd lezuhanyozol és beülsz a kocsidba.” – A jó vers is háborús helyzet. Megírsz egy verset, meghalsz, de aztán beülsz a kocsidba. A rossz versben viszont nincs háború, egy pillanatig sincs halál-tétje. Semmilyen tétje nincs. Babits még mondhatta: „Korlátok között nemesen kígyózni”, ez a vers. A mai vers nem kígyózik, a mai vers szöveghalmaz, s a halmaz nem tud kígyózni. A halmaz csak van. A költő megírja, közben esze ágában sincs meghalni, lezuhanyozik, beül a kocsijába. A mai vers biztonságos autózás. A kocsi nem csapódhat korlátok se, mert korlát sincs. Mondhatsz szemrebbenés nélkül akármit, s mindennek az ellenkezőjét is. Nincs ellenfél, aki ellenálljon, aki megsértődjön, aki a szónak létet adjon, nincs szabály, nincs kapu, nincs gól. Csak szervilis drukkerok vannak, akik az antinómiákat szövegömlésekkel oldják föl.

Június 9., Bp., Könyvhét, a Magyar Kultúra Alapítvány Háza. No, még itt sem jártam. S tulajdonképpen nem is tudom, hogy hol vagyok. Annyit tudok, hogy a Szentháromság téren áll a palotánk, de nincs rajta felirat, emléktábla, semmi, nem lehet azonosítani, csak sejtem, hogy ez az az épület, amelyről a bedekkerok azt írják, hogy

valamikor pénzügyminisztérium meg bormúzeum volt benne. A népieket eddig a lellem mélyén lenéztem, szegényszagúaknak tartottam, de úgy látszik, van egy *underground* népiség is, amely egészen tehető. Dobos Laci révén kerültem ide, ő mint a Magyarok Világszövetségének a funkcionáriusa, úgy látszik, nagy ember itt. Egy mesepalota a várhegyen, szemben a Mátyás-templommal. Szobáival vártak, utána 700 forintért fejedelmi módon megebédeltem, s most várom a 14 órát, hogy elindulhassak a Vörösmarty térre, dedikálni. Ezúttal a Helikon sátrában, a *Léggökök* című, vadonatúj verskötetemet.

Június 10. Az a jó könyvhét, amelynek narratívája, története van. Amelyet el lehet mesélni: keretbe fogja a könyveket, a rész-narratívákat. Példa: Esterházy Péter asztala előtt százigvaló ember sorakozik, fegyelmezetten, kezükben az író friss könyve, az *Utazás a tizenhatos mélyére*. A sor vége felé, ahol már egyáltalán nem lehet tudni, hogy a sor elején mi történik, ki dedikál, pozsonyi barátaim, Csanda Gábor és neje, Györgyi. Kérem tőlük, hogy mire várnak, Györgyi felel: Arra az ősz úrra, ott, a távolban. Gábor hozzát teszi: Távolban egy fehér Esterházy Péter. A sátorhoz tolakszom, belelapozok az Esterházy-könyvbe, ezt olvasom: a futball „bevezetés a teremtésbe”. Helyben vagyunk, Esterházy ugyanazt mondja, amit tegnapelőtt Kukorellytől olvastam: a futball léthelyzet. A könyvhét íme bekapcsolódott egy aktuális grand récit-be, egy nagy narratívába. Más: a tér közepén álló emelvényen Gyurkovics Tibor mennydörög, mondván, hogy a mai magyar irodalom az ő számára nulla, mert az iskolában nem kötelező a *Himnusz* és a *Szózat* ismerete. Mikor jön lefelé a pódiumról, tízen támogatják, a nemzeti színházcsinálók társulata. Megvan ím a teremtés negatív pólusa is, az univerzuma foroghat. Innentől az egyes író vagy olvasó már nincs elveszve a sokadalom tolongásában, egy nagy narratívának, szinte azt mondanám: létműködésnek a része. A petit récit-k boldogan haladnak a könyvvásár alagútjain, a Magvető sátra előtt Csordás Gáborral találkozom, gratulál a verskönyvemhez; mesze, valahol a szökőkút környékén Bertók Laci gondterhelt besenyő arcát látom; a Helikon sátránál Bányai János ül az asztalomhoz, azt mondja, a *Faustus*omról már kétszer is írt az újvidéki rádióba. Mégiscsak megérte eljőnnöm, kihúzni a lábam a koronázó városból. – Hazafelé (értsd: a várhegyi palotába!) tartva, megértettem, miért van a Moszkva térnek olyan félelmetes híre. Két kapatos srác a villamosban belekapdosott idegen lányok farába, a téren az egész banda (velem együtt) leszállt, egy dühödt fickó nekiesett a fő kapkodónak, kések villogtak, folyt a vér, jobbnak láttam odábállni. Az autóbuzsmegállóból visszanezelve láttam, hogy egy rendőrautó, szirénázva éppen a verekedők mellé állt. – Sétáltam egyet a kivilágított Halászbástya falain, előttem villogott az egész város, fénytengerével, hídjaival, az Országházával, a sok látott szépség majdnem megkönnyeztetett. Bizony, ez a város jobb sorsra érdemes, jobb népet érdemel. Már csak ez a bormúzeum is, vagy micsoda, ahol lakom! Patinás falak, történelmi oszlopsorok, gyönyörű stukkók, lépcsők, máshol az országház sem különb, ez meg elhanyagolva, csaknem eldobva. A homlokzatán hatalmas plakát: valamelyik termében (színházterme is van?) Jókai Anna *Szegény Sudár Anna* című darabját adják. Szegény Sudár Anna, szegény sudár Budapest!

Június 12. Bp., Keleti pályaudvar. Elképesztő, hogy a gépeink mindent tudnak rólunk és helyettünk. Feleslegessé teszik az érzékszerveinket, a jövő emberének nem lesz sem füle, sem orra, talán még szeme sem: az órák mondja meg, hányadika van. Negyedik napja vagyok Budapesten, de ma befejeztetett. Mármint a könyvhét. A tegnapi nap is mozgalmas volt, el nem tudnám mondani, hány fontos emberrel sodort össze a vásár forgataga, a véletlen. Csak emlékeztetőül, mintegy magamnak sorolom a neveket: az Alexandra sátra előtt (Kaiser Ottó *Határtalan irodalom* című gyönyörű fényképalbumát dedikálendő), egy hosszú-hosszú frissen ácsolt asztal mellett együtt üldögéltem Méray Tiborral, Karátson Endrével, Visky Andrással, KAF-fal, Nagy Pállal, Dalos Györggyel, Gálfalvy Gyurival, Tomaso Keménnyel; a Madách-sátor előtt az erdélyi Tözsér Jós-kával, Kozma Marival, a párizsi Papp Tiborral és Pécsi Györgyivel; hosszan beszélgettem (biztosan fontos dolgokról, csak hirtelen sejtelmem sincs, miről) Esterházy Péterrel, Me-

zei Andrással. Este megnéztem *A kertész kutyáját*, Térey János új fordításának a kedvéért. Hát... a szöveggel nincs baj, de azt hiszem, a darabot nem újra kellett volna fordítani, hanem mai helyzetekre átdolgozni. Nem hiszem, hogy a mai szerelmeseknek az a legnagyobb problémájuk (lásd a Moszkva téri jelenetet!), ami a „kertész kutyájának”: nekem nem kell a kiásott csont, de te sem fogod megenni! – A vonatban egy érdekes arcú lány (fiatalasszony?) ül velem szemben, ő is Pozsonyba utazik. Vad, szabálytalan vonások, de mikor megszólal, maga a kedvesség, a nőies báj. A vámos szörnyülködve vizsgálgatja személyazonossági kártyáját (a lányét): körbe van vágva, mi több, a felső része még ki is van csipkézve. „Nevošlo mi to do púzdra”, mondja az élveteg, vastag ajak leírhatatlan naiv bájjal. Nem ment bele a tokjába, fordítom a tanácstalan vámosnak a szlovák szöveget. A vámos elneveti magát, s cinkosan rám kacsint: mondja meg neki, hogy ami nem megy be, azt nem szokás levágni... Mindenki két- és sokértelműen mosolyog. Mintha mindnyájan az (átírt) *A kertész kutyájában* játszanánk...

Június 16. Este ünnepelünk. Immár Pozsonyban. Két agg *skaldot*: a 75 éves svéd Tomas Tranströmer és a 78 éves szlovák Milan Rúfust köszöntjük a Zichy-palotában. Az én viszonyom hozzájuk speciális: mindkettő verseit fordítottam, tehát kicsit ők én vagyok, vagy inkább fordítva: én ők vagyok. Bennem érthető az együttléttük. Ráadásul néhány versem nyersfordításából annak idején Tranströmer csinált svéd verset, tehát akár azt is mondhatnám, hogy keresztbe fordítottuk egymást. Hogy a szlovák rendezők elképzelése mi volt, milyen alapon hozták Tranströmer és Rúfust össze, azt nem tudom, talán a természet- és metafizika-érzékenységük a közös nevező, majd kiderül. Mindenesetre a többszörös határátlépés, kukkolás érdekes lesz: én átlesek a határon, meglessem, hogy te hogyan lesel engem. Közben mindnyájan „külföldiek” vagyunk, a modern világ, a második természet külföldjei, mint ahogy Knut Hamsun mondta *anno*.

Június 21. Az igazi „Nagy Külföldi” Tomas Tranströmer. 1990-es agyvérzése óta béna a keze is, nyelve is. De a szeme meglepően eleven. A „lét” külföldjéből néz át szokatlan érdeklődéssel az általa itt hagyott belföldi „létezés” régióiba. Hallgat és figyel. – Egész jól megértettük egymást, hisz bizonyos értelemben én is béna és néma vagyok. Meg hát Tranströmerné, a kedves Monika asszony is besegített: lefordította a költő szem- és szájmozgását. – Meglepett, milyen nagy közönségük volt skaldjainknak. S milyen méltóságtejes volt az egész. De talán éppen ez a már szinte szakrális emelkedettség tette, hogy a két költő fizikai léte annyira idegen test volt az est anyagában. Ők már, félig az elmúlásban (Tranströmer bénán és némán, Rúfus két mankón, feleségtől támogatva) talán éppen annak a bizonyosságát várták volna az ünneplőktől, hogy dehogyis „határon túliak” ők, élnek, itt vannak, cselekvő részesei világunknak, az ünneplők meg már egyre legendaként beszéltek róluk. („Légy már legenda!”, mondta egykor Dsida.) Úgy látszik, ünnepelni is tudni kell. – Ha részt veszek a szlovák írószervezetek hasonló rendezvényein, mindig meglep, milyen eleven, pezsgő szlovák irodalmi élet folyik itt, közvetlen közelünkben. Az 1989-es rendszerváltás óta a szlovák irodalmi rendezvényekről alig tudunk valamit.

5. Hess, madár!

Június 23. A halálból jövök. Szerdahelyen voltunk, jövünk hazafelé, Erzsi, a feleségem a hátsó ülésen pergeti az olvasóját, imádkozik, én megyek olyan nyolcvanassal, mikor Somorján, az egyik szemaforos kereszteződésben, piroson át, élem hajt egy Škoda, s én érzem, hogy végem, nem tudok megállni. Rálépek keményen a fékre, csikorognak a kerekek, érzem, hogy csúszunk, blokkolt kerekeken, mintha szántalpakon. A két autó végre remegő orrlíkkal megáll, szorosan egymás mellett. A piros Škoda volánjánál egy vénasszony ül, kiszáll, odajön hozzám, bocsánatot kér. Üvöltök, E. csitít, de látom, hogy az

olvasó a kezében darabokra van tépve. Mit éreztem fékezés közben? Abban a másodpercben, amelyben az ember már tudja, hogy nincs segítség, ő mindent megtett, s már rajta kívüli erők kezében van, láttam magunkat összetörve, véresen, a karambol után. Nem a múltamat: a jövőmet láttam. (Azt mondják ugyanis, ilyenkor a múltunk képei futnak el szemünk előtt.) S aztán mikor ütközés nélkül sikerült megállnom, valami csalódásfélét éreztem: hát mégis élek? Üvölteni már csak tessék-lássék üvöltöttem. – Halnak az emberek, valami van a levegőben. A Tranströmer-esten hallottam: meghalt Ján Langoš, politikus, a szlovák „bársonyos forradalom” egyik főszereplője. Neki nem volt olyan szerencséje, mint nekem: személyautójával nagy sebességgel belefutott egy kövel megrakott teherautóba. Protagonistája volt az én egyik versemnek is. (A vers címe: *Szomak*, akit érdekel, elolvashatja a most megjelent *Légyökerek* című kötetem 33. oldalán.) Ő a művecske Damjanic-ha. Illetve hogy pontos legyenek: csak félig ő. Meghalni, májrákban, egy másik Damjanich halt meg. Rá (Langošra) ezek a sorok vonatkoznak a versből: „68 előtt ügyvéd és hittérítő, azután kazánfűtő: Isten / földalatti aktivistája, s 89-ben bársonyos forradalmár.” Meghalt Domokos Matyi is (vasárnap, 11-én, még együtt üldögéltem vele a Szépirodalmi Kiadó sátra előtt), elment Osztovit Levente, s asztmában megfulladt Ozsvaldné, a püspöki lakásában (a költő Ozsvald Árpád felesége, nekem osztálytársam Komáromból). *Igen sűrű és gyakor mostanában a halál hálója.* (Most egy hétig az fog gyötörni, honnan való ez a szöveg!)

Június 28. Éjszaka kibírhatatlan volt a hőség, mint tóban, fürödtem a verejtékemben. Rádadásul a gymromban, hasamban megint kavaroztak, bugyborékolnak, muzsikáltak az emésztetlen étel gázai – keveset aludtam. Ilyenkor minden neszre, zajra fokozottan figyelek: honnan jön, a külvilágból vagy a zsigereimből? A félelem megélesíti a hallásomat, de néha össze is keveri a hangokat: a kintieket magamból, a bentieket kintől hallok. Mert ahol hasmenés van, ott hasmenés van „minden váratlan / zörejben, fényben, / a szív-hökkenésben”, „ott van a holnapodban, / gondolatodban, / minden mozdulatodban”. Nincs az a bátor Akhilleusz, akit egy kiadós diár meg nem szelídítene és meg nem alázna! Pirkadatkor megszólaltak kint a rigók is, s időbe telt, míg félálomban meg tudtam különböztetni az ő tilinkóikat az én belső hangszereimtől. A beteg Lenin állítólag egy reggel kirohant a kertbe, s kövekkel dobálta meg az álmát megzavaró rigókat. S én kit dobáljak meg? Az én rigóim bennem okarináznak.

Július 1. A Literán szörfözgetve bukkantam rá a következő verssoromra: „Új cél és új Én kellene! Valami, / ami globálisan is oké.” Egy versidézet-gyűjtemény legelején állt. Vajon ki készítette a gyűjteményt és milyen célból? Kár, hogy válogatását nem kommentálta. Az idézet a *Vezérmonológok* című versemből való, s a *Finnegan halála* című kötetem 48. oldalán található. A teljes strófa így hangzik:

*Új cél és új Én kellene! Valami,
ami globálisan is oké.
Valami új mahayana,
de nem a barbároké.*

Ma úgy látom, a *mahayana* kirí a sorból: a buddhizmus semmiképpen sem hozható összefüggésbe a barbárokkal. De a vers egésze azért, úgy látszik, figyelemre méltó. Bizony, bizony... „valamikor én is írtam egy-két jó könyvet”. (Aki nem tudná: ezt a beteg Nietzsche mondta, az élete vége felé, egy tisztább pillanatában.)

Július 5. Tegnap, buszra várakozva, hallottam két tinédzser lánytól: *Ty kokot, nevidiš, že je to už starý kmeň?* (Te fasz, nem látod, hogy ez már egy vén törzs?) A „vén törzs (fatorzs)” a szlovák fiatalok nyelvében kb. az, ami a magyar szlengben a „vén szivar”, s az adott esetben én voltam a „vén szivar”, s ez rendben is van, hisz a kifejezés nem különö-

sebben sértő, főleg, ha a „vén fatörzs” valóban nem faiskolai csemete már. De az kevésbé van rendben, hogy az utóbbi évtizedekben a lányok/nők beszéde is elképesztően eldurvult. (Szlovákoké, magyaroké egyaránt.) Ezzel persze nem mondom újat, de azt még nemigen hallottam felvetni, hogy a nők a fiúk, a férfiak nyelvén durvák. A női vulgaritás nem alakított ki magának saját nyelvet, a lányok/nők egyszerűen átvették a fiúk/férfiak vulgarizmusait. (Ellenkező esetben az egyik lány nem mondhatná a másiknak, hogy „te faszt”, hisz a színekdochénak nincs fizikai alapja.) Azt is a tiniktől hallottam, hogy a „kokot” (faszt) helyett gyakran „kokoš”-t mondanak. Tudják-e vajon (honnan is tudnák!), hogy ezzel visszatérték a szó egyik régebbi formájához? A szláv nyelvekben a „kokot” eredetileg *kakast* jelentett, s csak később alakult ki a *penis* jelentése, a „kokoš” változata viszont a tájnyelvekben (s a szlovákból származó magyar „kakas”-ban) a mai napig megtartotta az archetípus eredeti jelentését. Párkány (ma a szlovákok *Štúrovónak* mondják) középkori neve *Kakat* vagy *Kokot* volt. Mikor a kilencvenes években folyt a harc a *Párkány* név visszaállításáért, némely szlovák nyelvészek gúnyosan megjegyezték, hogy ha a magyarok annyira ragaszkodnak a hagyományokhoz, akkor legyen Párkány neve megint *Kokot*. Azt viszont elfelejtették hozzátenni, hogy a szó a középkorban még nem *penist*, hanem *kakast* jelentett. (Erdélyben ma is létezik *Kakasfalva* nevű település.)

Július 8. Olvasom az *Új Könyvpiac* legújabb számát, s szinte minden oldala megérint valahogy. Ladik Katalin a magyar avantgárd sajátos vonásairól, Háy János az irodalom és Sztavrogin amorálisáról, Tóth Erzsébet Vonnegut szeretet-filozófiájáról mond létbe vágó dolgokat. – A lap impresszumában még mindig ott díszleg a nevem, Kányádi Sándor, Osztoivits Levente és Tandori Dezsőé mellett. Szerkesztőbizottsági tagok volnánk, de beleszólásunk a lap szerkesztésébe természetesen minimális. A szerkesztőbizottsági tagok neve az utóbbi időben a folyóiratok „árúvédjegy”, az illető lap „valódiságát”, írásainak minőségét, színvonalát szavatolja, ha szavatolja. De az *Új Könyvpiac*, hál isten!, nem „mosópor”! Jó lap, nincs rajta mit szégyellni. – Szegény Osztoivits Levente neve gyászkeretben. Ezzel a névsor baljós konnotációt kap. Mint Tandori emlékezetes versében a gondolatjel: (1938–). „Itt egyensúlyozok egy gondolatjelen” – írja a költő a születési évszám mellől hiányzó dátum és a halál sejtelve fölött meditálva. Osztoivits távoztával hárman maradtunk a *Könyvpiac* szerkesztőbizottságában. Három név. Melyik lesz legközelebb gyászkeretben? Hess, madár! – A Dosztojevskij-művek „amorálisát” én egy kicsit bonyolultabbnak látom, mint Háy. Az író Nietzschevel indítja interjúját: *A művészet amorális*. Elmondja, hogy Dosztojevskij a cikkeiben, tanulmányaiban megszállott moralista, szlavofil, amikor azonban Sztavrogin személyét írja le, nem minősít: a sztavrogini létet akarja a legmélyebben megragadni. Én azt mondanám: Dosztojevskij a műveiben valóban nem moralizál, de a hősei annál inkább moralizálnak. Csakhogy minden hőséneket saját morálja van, mintegy a megélt morálja által válik hiteles személyiséggé. Köztudott, hogy az író az *Ördögöket*, miután az már szinte félig kész volt, átírja, mert rájön, hogy tulajdonképpen csak egy újabb „antinihilista” tézisregényt, ha úgy tetszik, moralizáló művet írt: elmondta a véleményét a nyugati nihilról és liberalizmusról. S ő valami mást akart. A második változat pontosan Sztavrogin roppant alakjával bővül. De Sztavrogin is tetőtől talpig morál-hős. Mikor a végleges mű megjelenik, az irodalomkritikának a regény szinte minden figuráját sikerült azonosítania az anarchista-forradalmár Nyecsajev történetének egy-egy szereplőjével, kivéve éppen Sztavrogin. Sztavrogin-szerű monumentális alakot, aki egyszerre Krisztus, Szent Ágoston, Antikrisztus (s a jövőt megelőlegezve:) Nietzsche és Meursault, nem találunk a világtörténelemben. Mint ahogy Hamletet, III. Richárdot, Lear királyt sem. Ezeknek az emlékezetes figuráknak a hitelét nem a történelem adja – ők a Dosztojevskij- és Shakespeare-univerzumban hitelesek, s éppen sajátos moráljuknál fogva azok: erkölcsükben megmutatkozik egész rendkívüli egyéniségük, lelki életük, gondolkodásuk, környezetük, s ilyen minőségükben részei a világtörténelemnek. Sztavrogin valóban nem a szlavofil és nem a mélyen keresztény Dosztojevskij morálját hirdeti, de az ő tevékenysége is morális indíttatású: nem a történelmi-társadalmi szükségszerűség vezeti, hanem, akárcsak Raszkolnyikov s a többi emlékezetes Dosztojevskij-hős, bizonyos morális esz-

méket akar kipróbálni. S talán (halkan, tépelődve) azt is mondhatnám, hogy a Dosztojevszkij-hősök a „világmegváltásra” készülő orosz nép felderítői, előőrsei: a lehetőségekkel kísérleteznek. Saját magukon, a saját életükkel, mint a nagy orvostudósok. Úgy tűnik, hogy csak *action gratuit* (Gide), mintegy a szerző akaratától függetlenül, de az *Ördögök* első változatának az átírása bizonyítja, hogy Dosztojevszkij nagyon is tisztában volt ennek az *action gratuit*-nek a regénybeli működésével.

Július 9. Mit bántam meg az életemből? – kérdezte tőlem a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. (Mellesleg: a fiatalember Pozsonyból elszármazott egykori tanítványom. A múzeum számára készített valami dokumentációs anyagot.) Azt kellett volna neki mondanom: Azt bánom, hogy nem bűnöztem többet. Így, sajnos, az életem végén alig van mit megbánnom. Még egy harmadrangú Szent Ágoston sem telne ki belőlem. *Dieu me pardonerra, c'est son metier* (Az Isten majd megbocsát, ez a mestersége) – mondta Heine. Én nem sok munkát adtam a könyörülő Istennek. – Az olaszok világbajnokok (fociban), tizenegyesekkel megverték a franciákat. A 38 éves Zidane úgy búcsúzott a pályától, hogy bikaként, fejfel, felöklelt egy olaszt. Az argentin bíró kiállította. Immár örökre. Én úgy kapok piros lapot, hogy bele sem fejletem senki gyomrába. Sajnálom! Túlságosan keresztény voltam, elhittem, hogy a jóság tengelyén forog a világ, s nem láttam, hogy az univerzum egyensúlyához ördögök és angyalok egyaránt szükségesek.

Július 13. Nahát ez kolosszális! Széchenyi mint „jó pasi”! Cs. Gyimesi Évának is megbomlott a nyelvérzéke. Pedig ő ugye nem akárki. (Bár úgy hírlík, alkoholistává lett, mint akárki.) *A bélyeg terhe* című írásában (*Népszabadság*, július 11.), miután Dávid Ibolyát mennybe meneszti, ezt írja: „Képzletben érdemes a gróf úr mellett teremni (értsd: gróf Széchenyi István mellett), mert megnyugtató. Nem csupán bátor, de jó pasi volt”. S az örület ebben a párhuzamban nemcsak az, hogy Széchenyi így bizonyos értelemben Dávid Ibolya pandanja lesz, hanem az is, hogy a „legnagyobb magyar” ugyanakkor „pasi-vá” minősül. Már pedig a „pasi” nemrégén még ugyancsak „lekicsinylő szóhasználat” volt (*Magyar értelmező kéziszótár*, 1975), de még az utóbbi évtizedek erős jelentésmódosulása után is „lekicsinylő hangulatot, felszínes viszonyt sugall a nő–férfi párkapcsolatban” (Horváth Katalin, egyetemi docens). Tehát gróf Széchenyi Istvánt semmiképpen sem illik „le-pasizni”. Még Cs. Gyimesi Évának sem!

Július 14. Tegnap Lator Laci elküldte *A tér, tárgyak* című új verskötetét. Szilasi László írta nemrég, az *ÉS*-ben a *Szép magyar versek 2006* című antológia néhány szerzőjéről, hogy a „nagy kiegyensúlyozottak”: Lator László ma a magyar líra legnagyobb kiegyensúlyozottja. 79 éves, de eszében sincsen „öszikéket” írni, hozza az egyenletesen magas színvonalú, sűrű anyagú költészetét. S még a kései szerelem elvontabb, csontosabb mozdulatait, gyönyöreit is be tudja kapcsolni a „mindenség nyers áramaiba” (az utóbbi kifejezés egy korábbi verséből!):

ringatlak ringatsz mint szörnyet a tenger
még elkülönületlen szerelemmel
ölemben öled mint az őselem
adakozó szabad személytelen
tárgytalanul áradó kegyelem

■ **Tózsér Árpád** (Gömörpéterfala, 1935): költő, műfordító, esszéíró. Az itt közölt szöveg részlet a szerző naplóregényéből, mely idén jelenik meg a Kalligram kiadásában.